

INGLIZ TILI O‘QITISH JARAYONIDA O‘QISH VA SO‘ZLASHISH KO‘NIKMALARINI BIRLASHTIRISHNING AHAMIYATI

Tursunov Alisher Rozikjonovich

Nukus innovatsion instituti Pedagogika, psixologiya va xorijiy tillar kafedrasida
o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tili o‘qitish jarayonida o‘qish va so‘zlashish ko‘nikmalarining ahamiyati, zaruriyati hamda bu ko‘nikmalar asosida ingliz tili o‘rganuvchilarining bilim va ko‘nikmalarini oshirishga e‘tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: o‘qish ko‘nikmasi, nutqiy qobiliyat, lug‘at boyligi, leksik-grammatik rivojlanish, usul, spontan nutq.

Аннотация. В данной статье основное внимание уделяется важности и необходимости навыков чтения и разговорной речи в процессе обучения английскому языку, а также совершенствованию знаний и навыков изучающих английский язык на основе этих навыков.

Ключевые слова: навыки чтения, разговорная способность, словарный запас, лексико-грамматическое развитие, методика, спонтанная речь.

Abstract. This article focuses on the importance and necessity of reading and speaking skills in the process of teaching English, as well as improving the knowledge and skills of English language learners based on these skills.

Key words: reading skills, speaking ability, vocabulary, lexical and grammatical development, methodology, spontaneous speech.

Kirish. O‘qish ya‘ni mutolaa kam bo‘lgan joyda til o‘rganish kam bo‘ladi. Ingliz tilini o‘rganmoqchi bo‘lgan talaba, birinchi navbatda ingliz tili muhitini o‘zi uchun yaratishi kerak, o‘z bilimini muntazam oshirib borishi kerak bo‘ladi. O‘qishsiz tilni o‘zlashtirish qiyin. O‘qish - tushunishning eng yaxshi usuli hisoblanadi. Yaxshi o‘quvchi yozma matnning jummalari va tuzilishini tushuna oladi. Bright va Mak Gregor o‘qish “tilni bilish va o‘rganishning eng yoqimli usuli” deb hisoblashadi. Chunki o‘qish orqali talaba yangi so‘zlarni o‘rganadi eslab qolishga harakat qiladi. Ko‘rinib turibdiki, o‘qish til o‘rganishning asosiy omilidir. O‘qish va so‘zlashish ko‘nikmalarini rivojlantirishning muhim tushunchalaridan biri bu tilni

o‘rganish va muloqot qilish uchun ishlatishdir. O‘qish tilni muvaffaqiyatli o‘rganishda katta rol o‘ynashi mumkin.

Shuningdek, bu nutqiy qobiliyatni yaxshilashi ham mumkin. Shuni ta’kidlash kerakki, nutq xorijiy tilni o‘rganishda juda muhim o‘rin tutadi, chunki nutq orqali xabarlar uzatiladi. Ingliz tilini o‘rganuvchilar to‘rtta ko‘nikma mavjudligini yaxshi bilishadi (tinglash, so‘zlashish, o‘qish va yozish). Ammo so‘zlashish to‘rtta ko‘nikmaning eng muhimi bo‘lib tuyuladi. Sinfidan tashqari o‘qish og‘zaki muloqot qobiliyatiga eng muhim ta’sir ko‘rsatadi. Ko‘p o‘qigan o‘quvchilar yaxshi gapirishga bo‘lgan moyilligi ortadi. O‘qish orqali talabalar nutqida ravonlik va fikrini to‘g‘ri ifoda etish qobiliyatini rivojlantiradilar.

O‘qish. O‘qish xorijiy tilni o‘rganishning eng samarali usullaridan biridir. O‘qish - bu o‘quvchilarning matndagi ma’lumotlar va o‘zlarining asosiy bilimlarini birlashtirib, o‘zlari uchun yangi ma’no kashf etish jarayonini o‘z ichiga oladi. O‘qish qobiliyati o‘quvchidan matndan ma’lumot olishini va uni o‘quvchida mavjud bo‘lgan ma’lumot va taxminlar bilan birlashtirishini talab qiladi. Tilshunos J.C. Alderson o‘qish - ikki komponentdan iboratligini ta’kidlaydi: so‘zni bilib olish va tushunish. O‘qish orqali olingan bu ikki komponent o‘quvchilarning til malakasini oshiradi. O‘qish o‘quvchilarning suhbat qurish qobiliyatini oshiradi. O‘qish o‘quvchilarga suhbat uchun zarur bo‘lgan yangi so‘zlarni tushunishga yordam beradi. O‘qish orqali til o‘rganuvchilar nutq qobiliyatini osonlashtiradigan lug‘at boyligiga ega bo‘ladilar va o‘rganmoqchi bo‘lgan tilning strukturaviy qo‘llanishlarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. O‘qish orqali zarur bo‘lgan ushbu komponentlar nutq qobiliyatini rivojlantirish uchun zarurdir.

So‘zlashuv. So‘zlashuv ko‘nikmasi samarali og‘zaki mahorat bo‘lib, kommunikativ nuqtai nazardan nutq juda ko‘p turli jihatlariga ega ekanligini qayd etish uchun tizimli og‘zaki iboralarni ishlab chiqarishdan iborat bo‘lib, ikkita asosiy toifa – aniqlik ya’ni, so‘z boyligidan to‘g‘ri foydalanishni o‘z ichiga oladi. Bundan tashqari grammatika va talaffuz normalarini ham qamrab oladi. Til bilimi va undan foydalanish malakasi samarali muloqotning ikkita asosiy elementi hisoblanadi. Og‘zaki nutqda zarur bo‘lgan elementlar orasida quyidagilar mavjud. Bog‘langan nutq: Ingliz tilini samarali o‘rganuvchilar nafaqat ingliz tilining individual fonemalarini ishlab chiqish, balki ravon so‘zlash qobiliyatiga ega bo‘lishlari kerak. Bog‘langan nutqda tovushlar o‘zgartiriladi, qo‘shiladi yoki zaiflashadi. Ingliz tilida so‘zlashuvchilar so‘zlarning alohida qismlarining urg‘usini o‘zgartiradilar, ovoz

balandligi va tezligini o'zgartiradilar va boshqa jismoniy va og'zaki bo'lmagan vositalar bilan o'zlarini qanday his qilishlarini ko'rsatadilar. Leksika va grammatika: spontan nutq, ayniqsa tilning ma'lum funksiyalarini bajarishda umumiy leksik iboralar sonidan foydalanish bilan belgilanadi.

Muzokara va til: samarali nutq biz aytayotgan gaplarning tuzilishini ko'rsatish va tushuntirish, izlash uchun foydalanadigan muzokara tilidan foydalanadi. Ushbu o'rganish lug'at hamda grammatik bilimlarga e'tibor qaratadi. O'qish o'quvchilarga so'z boyligi va grammatik bilimlarini rivojlantirishga imkon beradi, bu ularning nutq qobiliyatlariga samarali hissa qo'shadi. Lug'at va grammatik bilimlar o'quvchilarga tushunishga imkon beradi, shuning uchun o'qish o'quvchilarning tushunish qobiliyatini oshiradi. Bu esa ularga yaxshi va samarali muloqot qilish uchun kerak.

O'qish va so'zlashuv ko'nikmalarini uyg'unlashtirish. O'qish jarayonida oltita komponentli ko'nikmalar taklif qilinadi. Bu bilim sohalari orasida o'qish orqali olingan lug'at va tizimli bilimlar o'quvchining nutqiy yutug'iga ta'sir qiladi. Bular:

- 1) Avtomatik bilib olish ko'nikmalari
- 2) Lug'at va tuzilmaviy bilimi
- 3) Rasmiy so'zlashuv tuzilishi bilimi
- 4) Mazmun/dunyoga oid bilim
- 5) Sintez va baholash ko'nikmalari/strategiyalari
- 6) Metakognitiv bilim va ko'nikmalar monitoringi.

Ushbu komponent ko'nikmalari so'zlashuv ko'nikmalariga qanday hissa qo'shadi? Tilshunos Enn Lazaraton og'zaki muloqot to'rtta o'lchov yoki kompetensiyaga asoslanishini taklif qiladi: grammatik kompetensiya (fonologiya, lug'at, so'z va jummalarni shakllantirish); sotsiolingvistik kompetensiya (o'zaro munosabatlar qoidalari, ijtimoiy ma'nolar); nutqiy kompetensiya (uyg'unlik va jummalarni bir-biriga qanday bog'lanishi) va strategik kompetensiya (qiyin strategiyalarda foydalanish uchun kompensatsion strategiyalar). Lug'at bilimi va grammatika xorijiy tilni o'rganishning ikkita muhim omili bo'lib, ikkalasi ham o'quvchining nutq qobiliyatiga ta'sir qiladi. Grammatikani yaxshi bilish xorijiy tilda muvaffaqiyatga erishishning muhim jihati sifatida qaraladi. Grammatika tilning tabiatini o'rganish uchun muhimdir. Grammatika o'quvchilarga nutqda tushunarli jumlar tuzishga yordam beradi.

Til qanday ishlashini tushunish uchun o‘quvchilar grammatikaga e‘tibor berishlari kerak. O‘qish o‘quvchilarga lug‘at va grammatikani egallashga yordam beradi. O‘qish orqali o‘quvchilar so‘zlarning bir-biriga qanday mos kelishini ko‘rishadi. Talabalar doimiy ravishda maqsadli til bilan shug‘ullanishganda, ular tildagi xilma-xillikni anglab, o‘zlashtira boshlaydilar. Tilshunos Makkartining ta’kidlashicha, leksik va grammatik bilim o‘qish ko‘nikmasida yuqori natijalarga erishishda sezilarli darajada ahamiyat kasb etadi. Bu shuni anglatadiki, o‘quvchilar grammatika orqali o‘qishni yaxshiroq tushunishga erishadilar. O‘qish ikkinchi tilda bilim va ko‘nikmani oshirishga sezilarli hissa qo‘shishi mumkin. O‘qish umumiy kompetensiyaga ko‘ra barcha ko‘nikmalarga hissa qo‘shadi deb faraz qilish uchun yaxshi sabablar bor. Samarali muloqot uchun lug‘at bilimi ajralmas hisoblanadi. Ko‘pgina tilshunoslarning ta’kidlashicha, lug‘atni o‘rganish ikkinchi tilni o‘rganishda asosiy vazifadir va tinglash, so‘zlashuv, o‘qish, yozish va tarjima qilish kabi har qanday til ko‘nikmalari lug‘atsiz mavjud bo‘lmaydi.

Lug‘at - bu so‘zning ma’nosini tushunish, shuning uchun so‘zlar bo‘lmasa, aloqa sodir bo‘lmaydi. Shuning uchun o‘qish, ehtimol, yangi so‘zlarni o‘rganishning eng yaxshi usuli lug‘at boylikni oshirish sanaladi. Keng va chuqur so‘z boyligi o‘quvchilarni aniq va ifodali gapirishga yordam beradi. O‘qish orqali o‘quvchilar yangi so‘zlarning boshqa so‘zlar bilan qanday bog‘lanishini ko‘rishadi. Qanchalik ko‘p o‘qisangiz, og‘zaki tilga kirmaydigan so‘z boyligingiz shunchalik ko‘p bo‘ladi. Yaxshilangan lug‘at o‘quvchilarga nutq qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Lug‘atsiz nutqni yaratish mumkin emas. Lug‘at muloqotning muhim va asosiy tarkibiy qismlaridan biridir. O‘quvchilar o‘qish orqali olishlari mumkin bo‘lgan lug‘at boyliklari ularga nutqiy qobiliyatlarini yaxshilash imkonini beradi. Sanakore fikriga ko‘ra, o‘quvchilarni o‘qishga rag‘batlantirish ularni kontekstdan so‘zlarning, iboralarning ma’nolarini taxmin qilishga olib keladi va qanchalik ko‘p o‘qisa, ular jumla va tushunchalarning ma’nolarini shunchalik ko‘p tushunadilar. Doimiy o‘qish odati esa o‘quvchilarga matnni osongina tushunish imkonini beradi, hatto ular matndagi ba’zi so‘zlarning ma’nosini bilmasalar ham. Ko‘p o‘qish ularning tushunish qobiliyatini oshiradi.

Agar o‘quvchilar kontekstdan so‘zlarning ma’nosini taxmin qilish qobiliyatini rivojlantirsalar, chet tilida osongina tushunadilar, bu ularning nutqiy qobiliyatini oshiradi. Keng qamrovli o‘qish, yozish va gapirish kabi boshqa til qobiliyatlariga ham ta’sir qiladi. Keng qamrovli o‘qish talabalarga ko‘proq

tushunishga, anglashga yordam beradi va ko'rsatmalardan keyin ham tildan foydalanishni davom ettiradi. Oya, Manalo va Grinvud kabi tilshunoslar yaxshi lug'at bilimi og'zaki nutqni yaxshilaydi, deb ta'kidlaydilar. O'quvchilarning nutqiy ravonligi o'qish orqali yaxshilanadi. Ular, shuningdek, yaxshi lug'at boyligiga ega bo'lish nutqda ravonlikni qo'lga kiritishning muhim tarkibiy qismlaridan biri ekanligini ta'kidlaydilar. Shuni ta'kidlash kerakki, yaxshi lug'at boyligi o'quvchilarning nutqiy qobiliyatlariga ishonchini oshiradi.

Xulosa. Lug'atsiz muloqot buziladi. Muloqot qobiliyatingizni yaxshilashning eng foydali usullaridan biri bu keng ko'lamlı o'qishdir. Doimiy o'qish fikrni ifoda etish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi, shuningdek, so'z boyligi hajmini oshiradi. Lug'at boyligi nutqning ravonligiga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biridir. O'qish o'quvchilarni kengroq til va kontekstlar bilan tanishtiradi. O'qish o'quvchilarga yaxshiroq grammatik ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. O'quvchilar kuchli o'qish ko'nikmalarini rivojlantirar ekan, ularda murakkab nutqiy ko'nikmalari shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alderson, J. C. Assessing Reading. Cambridge: Cambridge University.
2. Adams, M. L. Five cooccurring factors in speaking proficiency. Washington, DC: Georgetown University Press.
3. In N. Schmitt & M. MacCarthy (Eds.), Vocabulary: Description, Acquisition and Pedagogy. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Cunningham, A. E., & Stanovich, K. E. What Reading does for the Mind. American Educator.
5. Bygate, M. Speaking. Oxford: Oxford University Press.
6. Dole, A. J., Sloan, C., & Trathen, W. Teaching Vocabulary within the Context of Literature. Journal of Reading.

Research Science and
Innovation House

